

พลวัตทางประวัติศาสตร์
การสงครามสมัยธนบุรี
(Historical Dynamics of
the Thonburi War)

สำราญ ผลิตี*
(Samran Phondee)

* รองศาสตราจารย์ ดร. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธนบุรี
(Associate Professor Dr., Faculty of Science and Technology,
Thonburi University).

Received: June 10, 2021
Revised: December 1, 2021
Accepted: January 31, 2022

บทความวิจัย
-
วิชาการ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการสงครามทั้งมูลเหตุ สภาพการณ์ รวมถึงวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีด้านการสงครามของไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสิ้นแผ่นดินธนบุรี (พ.ศ. 2303 - 2325) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ จากการวิจัยเชิงเอกสาร วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลประกอบกับการวิพากษ์จากผู้ทรงคุณวุฒิ และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องจักรพรรดิราชและปัญหากลุ่มชาติพันธุ์มอญ คือ มูลเหตุสำคัญอันนำมาซึ่งสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าคราวเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2310) ในระหว่างที่พม่าล้อมกรุงศรีอยุธยา พระยาตากได้ตีฝ่าวงล้อมพม่าออกไปรวบรวมไพร่พลทางหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกแล้วกลับมาขับไล่พม่าออกไปจากกรุงศรีอยุธยา จากนั้นทรงปราบดาภิเษกพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ สถาปนากรุงธนบุรี เป็นราชธานี ตลอดรัชกาลพระองค์ทรงต้องทำสงครามจำนวนมากและต่อเนื่อง ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ คือ 1. สงครามปราบปรามกลุ่มก๊กทางการเมืองที่ตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่ 2. สงครามปกป้องพระราชอาณาจักร และ 3. สงครามขยายพระราชอาณาเขต สงครามที่เกิดขึ้นมีการใช้ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีที่หลากหลาย เช่น ยุทธศาสตร์คืบหนึบ ยุทธศาสตร์ตั้งรับเชิงรุก ยุทธศาสตร์ตัดตอนศึก ยุทธศาสตร์การใช้ปืน ยุทธศาสตร์ด้านการข่าว ยุทธศาสตร์การใช้กองทัพเรือ รวมถึงการที่ทรงมีแม่ทัพนายกองที่เป็นคนรุ่นหนุ่ม มีความรู้ ความสามารถ และความจงรักภักดี ส่งผลให้สงครามส่วนใหญ่ฝ่ายของพระองค์ทรงได้รับชัยชนะ นอกจากนี้สงครามที่เกิดขึ้นยังได้ให้บทเรียนทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ทั้งเรื่องของความแตกแยกนำมาซึ่งการล่มสลายของอาณาจักร การเจรจาเพื่อลดความเสียหายจากการสงคราม เรื่องของความประมาทที่นำมาซึ่งความพ่ายแพ้ของกองทัพ เรื่องของความไม่ยั่งยืนของอำนาจ เหล่านี้คือบทเรียนสำคัญอันจะนำมาซึ่งสำนึกต่อประวัติศาสตร์ อีสรภาพที่บรรพบุรุษต้องแลกมาด้วยการเสียสละมากมายกว่าจะได้มาซึ่งความเป็นชาติไทยในปัจจุบัน

คำสำคัญ: พลวัตทางประวัติศาสตร์, สงครามสมัยธนบุรี, ยุทธศาสตร์การสงคราม

ABSTRACT

This research studied historical dynamics in terms of cause, context, and strategic analysis for tactical wars fought in Thailand from late Ayutthaya until the end of Thonburi (1703 to 1782) Kingdoms. Qualitative historical research was done with data gathered from documentary research, analysis, data synthesis, and expert reviews descriptively analyzed.

Results were that the last war between Ayutthaya and Burma was primarily caused by the imperial conceptualization and the problematic ethnic Mon. During the war, under the Burmese siege of Ayutthaya Phraya Tak broke through the Burmese enclave to gather troops from Eastern Seaboard districts and return to drive Burma from Ayutthaya. The newly crowned king established Krung Thonburi as capital, and throughout his reign waged numerous ongoing wars which may be divided into three categories: 1) suppressing political groups claiming power; 2) protecting the kingdom; and 3) expanding royal territory. In terms of war occurrences, varied tactical strategies were used, including clamping down, proactivity, cutting off the fight, guns, information, and naval involvement commanded by a young knowledgeable, capable, and loyal leaders. As a result, in most of the conflicts, his side was victorious. In addition, Thonburi War historical dynamics provided significant lessons about division leading to destruction of the kingdom, negotiations to reduce war damage, negligence causing military defeat, power instability, and changing historical perceptions. These examples conveyed an historical sense

of sacrifices by an ancestral nation, the cost of freedom, and most significantly, awareness of national independence, continuing until today.

Keywords: Historical dynamics, Thonburi War, Military strategy

บทนำ

ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสิ้นแผ่นดินธนบุรี ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญอย่างยิ่งในทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นช่วงรอยต่อระหว่างอาณาจักรอยุธยาสู่กรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นช่วงที่เต็มไปด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการสงคราม ดังนั้นองค์ความรู้ที่เราผ่านช่วงเวลาดังกล่าวมาได้อย่างไ้จึงมีความสำคัญในการอธิบายปัจจุบันของสังคมไทยอย่างมาก เพราะผลสงครามที่เกิดขึ้นนำมาซึ่งพัฒนาการของสังคมไทยที่เคลื่อนที่มาจนเป็นปัจจุบัน

ประเด็นเรื่องสงครามที่เกิดขึ้นมีความเกี่ยวพันกับบริบททางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวในหลายมิติ ทั้งเรื่องของสังคม ผู้นำ ความขัดแย้ง อำนาจ เอกราช รวมถึงความเป็นอาณาจักร แม้ว่าเรื่องราวการสงครามในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจะมีข้อมูลที่มีการนำเสนอเอาไว้ในหลากหลายมิติทั้งพงศาวดาร งานวิจัย บทวิเคราะห์ของนักวิชาการ จนถึงนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ แต่ทว่าเรื่องราวดังกล่าวนี้ยังคงมีข้อคำถามและแง่มุมต่าง ๆ ให้ชวนสงสัยและได้ขบคิดอยู่อีกมาก

ประวัติศาสตร์การสงครามในช่วงแผ่นดินธนบุรียังคงมีประเด็นที่จะต้องทำการศึกษาเพื่อหาคำตอบในอีกหลายมิติ ตลอดระยะเวลาราว 15 ปี (พ.ศ. 2310 - 2325) แห่งการครองราชสมบัติ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องทรงต่อสู้กับความยากลำบาก ทั้งการทำสงครามเพื่อรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น สงครามเพื่อปกป้องเอกราช รวมถึงสงครามกับความอดอยากของประชาชนที่บ้านเมืองเพิ่งผ่านพ้นภาวะสงครามระหว่างรัฐ

ความน่าสนใจของการสงครามในสมัยธนบุรีนั้น ไม่เพียงแค่ปริมาณหรือจำนวนครั้งที่เกิดขึ้นมากมาย ความพ่ายแพ้ และชัยชนะเท่านั้น หากแต่การทำสงครามห้าพันครั้งแต่ละครั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงมิติต่าง ๆ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ จนถึงการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศและภูมิภาคอย่างน่าสนใจ ความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ เหล่านี้คือหลักฐานสำคัญที่จะช่วยอธิบายประวัติศาสตร์ไทยในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้และการรับรู้เรื่องราวในประวัติศาสตร์ของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน กลับมีอยู่ไม่มากนัก ส่งผลให้เกิดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ไม่ลึกซึ้งมากพอที่จะทำให้เกิดสำนึกในสถาบันกษัตริย์ บรรพบุรุษ รวมถึง

ประวัติศาสตร์ของชาติ อันจะนำมาซึ่งความสับสนเสี่ยงต่อสำนึกส่วนรวมหรือความเป็นสังคมที่เป็นปึกแผ่น เข้มแข็งในอนาคต ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวการสงครามที่เกิดขึ้นโดยเน้นช่วงเวลา 15 ปี แห่งกรุงธนบุรี นอกจากจะอธิบายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาแล้ว ยังวิเคราะห์ถึงมูลเหตุ กระบวนการ จนถึงผลของการสงครามในแต่ละครั้งเอาไว้ ทั้งนี้ เพื่อให้เรื่องราวของประวัติศาสตร์การสงครามสมัยธนบุรีกลายเป็นบทเรียนทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ อันจะนำมาซึ่งสำนึกทางประวัติศาสตร์ เห็นคุณค่าของความเป็นเอกราช เห็นถึงความเหนียวยาก การเสียสละเลือดเนื้อ การหลั่งน้ำตาของบรรพบุรุษที่กว่าจะได้มาซึ่งบ้านเมืองที่เป็นปึกแผ่นและมั่นคงจนถึงปัจจุบัน

จากความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษาในหัวข้อ “พลวัตทางประวัติศาสตร์การสงครามสมัยธนบุรี” ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์การสงครามในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยธนบุรี (พ.ศ. 2303 - 2325) ในอีกแง่มุมหนึ่ง อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อการศึกษาและทำความเข้าใจบริบทของสงครามที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง ที่สำคัญคือการส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของคนรุ่นใหม่และผู้สนใจทั่วไปให้มีคติความเชื่อที่ถูกต้องเหมาะสม อันจะนำมาซึ่งสำนึกของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อประวัติศาสตร์ชาติ สถาบันกษัตริย์ และบรรพบุรุษผู้มีคุณูปการต่อบ้านเมืองในอดีต ซึ่งบทความนี้ไม่เพียงต้องการวิเคราะห์ความสำคัญของวีรบุรุษเท่านั้น หากแต่ต้องการนำเสนอถึงบริบทต่าง ๆ อย่างครอบคลุมเพื่ออธิบายเพิ่มเติมหรือขยายแง่มุมในองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของชาติในช่วงเวลาดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการสงครามทั้งมูลเหตุสภาพการณ์ รวมถึงวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีด้านการสงครามที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสิ้นแผ่นดินธนบุรี (พ.ศ. 2303 - 2325)

การทบทวนวรรณกรรม

อันที่จริงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในสมัยธนบุรีนั้น ได้มีผู้นำเสนอไว้น้อย หากแต่เป็นการนำเสนอที่ให้ความสำคัญกับความเป็นวีรกรรมของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี รวมถึงส่วนใหญ่เลือกที่จะนำเสนอเฉพาะประเด็นสำคัญทางประวัติศาสตร์มากกว่าการนำเสนอให้เห็นถึงภาพรวมที่จะอธิบายถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้พยายามศึกษาค้นคว้าเอกสารหลักฐานทั้งพงศาวดารจนถึงผลงานทางวิชาการที่วิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ในปัจจุบัน ทั้งของไทยและต่างประเทศที่สำคัญมีดังนี้

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ดูเหมือนว่าการอธิบายพระราชประวัติของพระองค์ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่อ้างอิงมาจากเอกสารที่ชื่อ **“อภินิหารบรรพบุรุษ”** ที่ไม่ปรากฏว่าใครคือผู้เขียน ที่แม้ว่าเนื้อความที่ปรากฏจะมีอยู่จำนวนมากที่กล่าวถึงเรื่องราวอภินิหารที่เกินจริง อย่างไรก็ตามหนังสือดังกล่าวก็ยังคงเป็นต้นเค้าของเนื้อความเกี่ยวกับพระราชประวัติตอนทรงพระเยาว์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ส่วนใหญ่มักอ้างอิงเสมอ นอกจากนี้ยังมีงานของจำนงศรี รัตนิน (Rattanan (Han Jenlak) 1999) เรื่อง **ดูจนวากลางมหาสมุทร** ที่ได้ให้ข้อมูลยืนยันความมีเชื้อสายจีนของพระองค์ สอดคล้องกับงานของสังข์ พัทธโนทัย (Phatnothai n.d.) เรื่อง **เที่ยวเมืองแต่จั่ว ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าตากสินกับพระเจ้ากรุงจีน** ที่ให้ข้อมูลเพิ่มเติมถึงความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์กับพระเจ้ากรุงจีน ที่ย้ำความเกี่ยวข้องหรือสายสัมพันธ์ความเป็นผู้ที่มีเชื้อสายจีนของพระองค์ และงานของสำราญ ผลดี (Phondee 2010) เรื่อง **ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทยสมัย...พระเจ้า กรุงธนบุรี** ที่วิเคราะห์รายละเอียดในพระราชประวัติของพระองค์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนถึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ โดยมองว่าพื้นที่ของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ยังคงเปิดกว้างให้นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ได้เข้าไปอธิบายรายละเอียดได้อีก หากว่า นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นสามารถนำหลักฐานหรือมีข้ออธิบายใหม่ที่มีเหตุผลเข้ามาใช้ได้

ในส่วนของบริษัทด้านการสงคราม พระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2551) เรื่อง **พงศาวดารเรื่อง ไทยรบพม่า** จะเป็นพื้นฐานของการอธิบายประวัติศาสตร์ที่นักวิชาการมักอ้างอิงกันอยู่เสมอ ที่แม้ปัจจุบันจะมีนักวิชาการ

หลายท่านตีความด้วยหลักฐานใหม่ ๆ ส่งผลให้เนื้อความหรือข้ออธิบายที่พระองค์ทรงอธิบายไว้นั้นในบางประเด็นเกิดเป็นแง่มุมใหม่ ๆ ขึ้นมา นอกจากนี้ยังมีผลงานสำคัญ เช่น การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (Eowsriwong 2007) กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย (Eowsriwong 2005) ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง (Chutinatharanon 2018) จากบางกึ่งถึงอะแซห่วนกี้: เพลิดเพลินยุทธศาสตร์พม่ารบไทยยุคธนบุรี (Chutinatharanon 2019) ของสุนทร ชุตินทรานนท์ ปริศนาด่านลับ พระเจ้าตากสิน (Phondee 2013) ของสำราญ ผลดี เป็นต้น ผลงานข้างต้น ได้เปิดแง่มุมใหม่ทางประวัติศาสตร์ด้านการสงครามที่เกิดขึ้นไม่น้อย อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการอธิบายประวัติศาสตร์ใหม่ด้วยหลักฐานใหม่ แต่วีรกรรมที่เกิดขึ้น ยังสะท้อนถึงความเป็นวีรุษตริยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังมีงานของนักวิชาการต่างประเทศที่ช่วยให้แง่มุมทางประวัติศาสตร์การสงครามสมัยธนบุรีชัดเจนมากขึ้น ดังเช่นงานของ Maung Htin Aung (2008) เรื่อง **ประวัติศาสตร์พม่า** แปลโดย เพ็ชร สุมิตร ที่วิเคราะห์ข้อมูลในหลายประเด็นเกี่ยวกับสงครามที่เกิดขึ้นและขัดแย้งกับการรับรู้ของคนไทย เช่น พม่าไม่ได้เป็นผู้ที่เผากรุงศรีอยุธยาจนวอดวาย การสวรรคตของพระเจ้าอลองพญาเกิดจากเป็นโรคบิด ไม่ใช่เกิดจากปืนแตก เป็นต้น งานของ Martin Stuart - Fox (2010) เรื่อง **ประวัติศาสตร์ลาว** แปลโดย จิราภรณ์ วิญญูรัตน์ ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำสงครามเมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ยกทัพไปตีกรุงลาว รวมถึงให้ภาพความโหดร้ายของสงครามที่ฝ่ายไทยได้กระทำ และภาพความกล้าหาญ ความเข้มแข็งของฝ่ายลาวที่ต่อสู้อย่างสุดกำลังก่อนที่จะสูญเสียอิสรภาพให้กับไทย

ในส่วนของนักวิชาการไทยก็มีงานที่น่าสนใจอย่างบทความของสุเจณ กรรพทุธิ์ (Kanpanit 2017) เรื่อง **กรุงแตก พระเจ้าตาก และศึกษาเตียน** ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับการสงครามเมื่อครั้งยกทัพไปตีเมืองพุทไธมาศ บทความของ วุฒิชัย มุลสิลป์ (Mulsil 2018) เรื่อง **ความเสื่อมและการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา** ในหนังสือ **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรี** ที่วิเคราะห์ถึงการเกิดขึ้น สถานการณ์ และจุดจบของสงครามในสมัยธนบุรีไว้อย่างละเอียด งานวิจัยของชาญชัย วรรณวงศ์

(Wannawong 1984) เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์สงครามไทยรบพม่า เฉพาะเรื่อง ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีทางการทหาร พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2397 ที่เน้นไปที่การวิเคราะห์รายละเอียดในยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีที่ใช้ในการทำสงครามสมัยธนบุรี งานของ จารึก วิลไกว (Wilakaew 2010) เรื่อง เส้นทางกู่บ้านกู่เมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางการเดินทางทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเมื่อครั้งตีฝ่าวงล้อมพม่าเข้าศึกออกไปทางหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น เป็นสิ่งยืนยันให้เห็นถึงบริบททางประวัติศาสตร์และความยุ่งยากในการดำรงเอกราชความเป็นชาติอย่างน่าสนใจ ด้วยว่าพลวัตทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นมีองค์ประกอบสำคัญในหลายมิติ ทั้งความสัมพันธ์ทางสังคม ลักษณะทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ ผู้นำ วีรบุรุษ หรือแม้แต่แนวคิดในเรื่องอำนาจจนนำมาซึ่งการทำสงครามระหว่างอาณาจักร รวมถึงช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวกับการสงครามที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวได้สมบูรณ์มากขึ้น

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality research) โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical research) จากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิพากษ์จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์ ประกอบกับการลงภาคสนาม (Field research) นำเสนอในรูปแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยผู้วิจัยได้กำหนดรายละเอียดของการศึกษาไว้ดังนี้

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้เป็น 2 ส่วน คือ

ขอบเขตด้านเนื้อหา: ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของเนื้อหาครอบคลุม 2 ประเด็นหลัก คือ

1. ศึกษาพลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการสงครามที่เกิดขึ้น มูลเหตุสภาพการณ์และผลของสงครามที่เกิดขึ้นในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสิ้นแผ่นดิน

ธนบุรี

2. การวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการทำสงคราม ทั้งปัจจัยแวดล้อมในบริบททางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีในการทำสงคราม ซึ่งรวมถึงยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่คู่สงครามได้เลือกนำมาใช้ระหว่างกันด้วย รวมถึงวิเคราะห์บทเรียนสำคัญจากประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น

ขอบเขตด้านเวลา: ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของเวลาไว้ให้ครอบคลุมและสอดคล้องกับเนื้อหา โดยนับเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวเนื่อง คือตั้งแต่ พ.ศ. 2303 จนถึง พ.ศ. 2325 หรือตั้งแต่เมื่อครั้งที่พระเจ้าอลองพญายกทัพใหญ่เข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสิ้นแผ่นดินธนบุรี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารสำคัญ ที่เป็นข้อมูลทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เช่น พงศาวดารทั้งของไทยและต่างประเทศ เอกสารของชาวต่างชาติที่ร่วมสมัยกับช่วงเวลาของการศึกษา เอกสารของทางราชการ และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ รวมถึงหนังสือของนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน ประกอบกับการลงภาคสนามเพื่อสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ โดยจะทำการสังเคราะห์จัดหมวดหมู่ของเอกสารไว้ ข้อมูลที่นำมาใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการจัดแบ่งข้อมูลเอกสารเป็นประเภทต่าง ๆ ตามบริบทของเนื้อหา ดังนี้

1. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบทหรือเหตุการณ์สงครามที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังแต่ปลายกรุงศรีอยุธยา หรือก่อนการเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 จนถึงสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2303 - 2325) ซึ่งให้ความสำคัญกับพงศาวดารทั้งของไทย พม่า เอกสารของชาวต่างชาติที่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์

2. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี การสงคราม รวมถึงบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสงคราม

แหล่งค้นคว้าข้อมูลที่ผู้วิจัยเข้าทำการศึกษาค้นคว้า คือ สำนักหอสมุดแห่งชาติ พระนคร สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ พระนคร ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์ที่สำคัญใน

พื้นที่ ฯลฯ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิพากษ์โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่ออธิบายถึง บริบทและพลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการสงครามที่เกิดขึ้นในสมัยธนบุรี รวมถึงวิเคราะห์การใช้ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีการทำสงคราม จัดทำรายงานผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น จากนั้นนำผลการวิเคราะห์เบื้องต้นทำการวิพากษ์และตรวจสอบข้อมูลร่วมกับ นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์เพื่อร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

การสรุปผลและนำเสนอ

ผู้วิจัยจะใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยนำเสนอเนื้อหาแบบหัวเรื่อง (Topical Approach) ซึ่งแต่ละเรื่องจะเกี่ยวเนื่อง เชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน อธิบายโดยใช้บริบทของช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ เป็นหลัก

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการสรุปผลการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนที่ 1 เป็นการสรุปผลตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์การสงครามที่เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งก่อนเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 จนถึงสิ้นสุดแผ่นดินกรุงธนบุรี และส่วนที่ 2 เป็นการสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีการทำสงครามที่เกิดขึ้น ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

พลวัตทางประวัติศาสตร์การสงครามในสมัยธนบุรี

สงครามในสมัยแผ่นดินธนบุรี เป็นสงครามที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ครั้งปลายแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอลองพญา ต้นราชวงศ์คองบองที่ได้ยกทัพเข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยาในราว พ.ศ. 2303 อันว่ากรุงศรีอยุธยานั้นนับเป็นอาณาจักรที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีความรุ่งเรืองทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม แต่ทว่าในช่วงปลายแผ่นดิน (พ.ศ. 2303 - 2310)

กรุงศรีอยุธยาต้องพบกับสงครามครั้งใหญ่กับพม่า เป็นสงครามที่มีการวางแผน วางยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีไว้อย่างเป็นระบบ แม้ว่าครั้งนั้นกษัตริย์พม่าจะไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ ด้วยว่าพระเจ้าอลองพญาทรงพระประชวรหนัก จนต้องยกทัพกลับไปและเสด็จสวรรคตในเวลาต่อมา

มีความพยายามในการโจมตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในสมัยพระเจ้ามังระ ครั้งนั้นทรงให้นำทัพมาเป็น 2 ทาง ทั้งทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ลักษณะการตั้งทัพดังกล่าวนี้มีผลสำคัญคือ เป็นการปิดเส้นทางเข้าออกของผู้คน เสี่ยงอาหาร สรรพาวุธ และการเชื่อมต่อการสื่อสารของกองทัพระหว่างกัน แม้ว่า การสงครามในครั้งนี้พระเจ้ามังระจะมีได้ทรงนำทัพมาด้วยพระองค์เอง แต่ก็ได้เห็นถึงความมุ่งมั่นที่จะได้กรุงศรีอยุธยาอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระองค์ สะท้อนให้เห็นได้จากในระหว่างสงคราม มหามารดาแม่ทัพฝ่ายใต้ได้เสียชีวิตลง แต่ทัพพม่าที่เหลือเพียงเนเมียวสีหบดีก็หาได้เลิกทัพกลับไม่ ยังคงปิดล้อมและโจมตี กรุงศรีอยุธยาอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีความพยายามให้ส่งทูตออกไปเจรจาแต่ก็หาได้ สำเร็จไม่ (Royal chronicles Royal Handbook issue 2016)

ราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2310 พม่าก็ชุดอุโมงค์ลอดได้กำแพงและเอาฟาง กับเศษไม้พร้อมทั้งจุดไฟเผาเรือกำแพงเมืองบริเวณหั่วรอมป้อมมหาไชย (Maung Htin Aung 2008: 176) ครั้นเมื่อกำแพงเมืองส่วนหนึ่งพังทลายลงพม่าก็ยิงปืน สัญญาณเข้าโจมตีพระนคร สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบข่าว ทรงกล่าวว่า “พม่าปืนปล้นพระนครพร้อมกันทุกด้าน พม่าเอาบันไดพาดปืนเข้าได้ตรงที่กำแพง หрудนั้นก่อน พวกไทยที่รักษาหน้าที่เหลือกำลังจะต่อสู้พม่าก็เข้าพระนครได้ในเวลา คำวันนั้นเอง” (Damrongrachanupab 2008: 359)

ในระหว่างสงคราม พระยาตาก ได้เข้ามาช่วยสู้รบปกป้องพระนคร ต่อมา ก่อนที่จะเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 ราว 3 เดือน ได้รวบรวมไพร่พลได้ราว 500 คน ตีฝ่า วงล้อมของพม่าออกไปทางด่านวัดพิชัย ซึ่งประเด็นดังกล่าวยังคงมีข้อถกเถียงกันอยู่มากว่า ออกไปด้วยเหตุใด พระราชพงศาวดารทั้งหลายต่างสรรเสริญว่าพระยาตาก ตีฝ่าวงล้อมพม่าเข้าศึกออกไปเพื่อหมายจะกลับมากู้กรุงฯ พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ระบุจนถึงว่า “...ซึ่งตั้งปณิธานปรารถนาว่าจะ แก้กึ่งเทพมหานคร” (Royal Chronicles of Krung Thonburi Thousand

Chantanumat (Jerm) 2008: 36) แต่ในขณะเดียวกันก็มีหลักฐานปรากฏเช่นกันว่า พระยาตาก “หนีสงคราม” ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี (Project of dissemination of historical, religious and political events 2002) ซึ่งก็ไม่ต่างจากผู้คนและไพร่พลในกรุงศรีอยุธยาจำนวนมากที่หนีออกจากเมืองในช่วงที่พม่าล้อมอยู่ Maung Htin Aung เขียนว่า “...ในเมืองอยุธยาได้มีความคิดแตกต่างกันไปว่าจะยอมแพ้หรือจะสู้ต่อไป แม้ที่พบบางคนรวมทั้งพระยาตากสินตีฝ่าพม่าออกจากเมืองในยามวิกาล” (Maung Htin Aung 2008: 176) รวมไปถึงการออกไปตามหมายรับสั่งจากกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาไปยังเมืองจันทบูรเพื่อไปรวบรวมกำลังพลเหล่านี้มาช่วย (Champaphan 2018: 11)

ครั้นเมื่อตีฝ่าวงล้อมพม่าออกไปแล้วก็มุ่งหน้าไปสู่ภาคตะวันออก โดยเส้นทางการเดินทัพเริ่มจากวัดพิชัยผ่านบ้านหันตรา บ้านข้าวเม่า บ้านสามบัณฑิต (ลำบัณฑิต) บ้านโพธิ์สาวหา (โพธิ์สังหาร) บ้านพรานนก บ้านหนองไม้ซุง (หนองไม้ทลุงหรือหนองไม้ซุ่ม) บ้านนาเร้ง ด่านกบแจะ สำนักหนองน้ำ บ้านทองหลาง ตะพานทอง บางปลาสร้อย บ้านนาเกลือ พัทยา (ทับยา) นาจอมเทียน ไก่เตี้ย สัตหีบ หินโค้ง น้ำเก่า วัดลุ่ม ค่ายท่าประดู่ บ้านพลอยแหวน วัดแก้วริมเมือง และไปตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองจันทบูร (Wilakaew 2010: 25 - 29) ซึ่งตลอดเส้นทางพระยาตากต้องทำสงครามกับหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีการต่อต้านอยู่โดยตลอดทางสะท้อนให้เห็นถึงสถานะของพระยาตากได้เป็นอย่างดีว่า ไม่น่าจะได้รับคำสั่งจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยาให้ไปนำกำลังจากหัวเมืองภาคตะวันออกไปช่วยรบ

เมื่อได้เมืองจันทบูรแล้วก็นำทัพลงไปยังเมืองตราดที่พระราชพงศาวดารหลายฉบับกล่าวไว้ตรงกันว่า ไม่ได้ไปเพื่อทำสงคราม แต่ไปเพื่อเกลี้ยกล่อมผู้คนให้อยู่เย็นเป็นสุข ที่เมืองตราดนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ระบุเอาไว้เพียงสั้น ๆ ว่า “...พวกกรรมการและราษฎรก็พากันเกรงกลัวยอมอ่อนน้อมโดยทั่วทั้งเมือง” (Damrongrachanupab 2008: 385) แต่ครั้งนี้นักสืบเป็นการสู้รบกับกลุ่มพ่อค้าสำเภาจีนเสียมากกว่า ซึ่งพระยาตากก็ปราบปรามได้อย่างเด็ดขาด การสู้รบหลายครั้งในภาคตะวันออกนี้ได้ทำให้พระยาตากสามารถ “ตั้งตัวเป็นเจ้า” และไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองจันทบูรได้ ภายหลังจากมีความชัดเจนแล้วว่ากรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้

ให้กับพม่าอย่างสิ้นเชิงในราวเดือน เมษายน พ.ศ. 2310

เมื่อได้อำนาจทางหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกทั้งหมดแล้ว พระยาตากจึงเลือกที่จะใช้การเดินทัพทางเรือ แต่ทว่าเป็นช่วงเวลาแห่งฤดูมรสุมเป็นอุปสรรคต่อการเดินทัพเรือ พระยาตากจึงให้เรือตระเตรียมการทัพเอาไว้ให้พร้อมก่อน ครั้นเมื่อถึงเดือน 11 ปีขุน พ.ศ. 2310 ล้นฤดูมรสุม พระยาตากก็ให้นำทัพเรือ 100 ลำรวบรวมไพร่พลไทยจีนได้ราว 5,000 คน (Damrongrachanupab 2008: 390) กลับไปกู้เอกราชขับไล่พม่า

พระยาตากยกทัพทางเรือกลับเข้ามาเพื่อขับไล่ทัพพม่า โจมตีข้าศึกที่ค่ายธนบุรีและพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น หรือที่เรียกกันว่า สงครามกอบกู้เอกราช ซึ่งก็ทรงทำสงครามอยู่เพียงไม่นานก็สามารถยึดค่ายและขับไล่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ เมื่อเสร็จศึกแล้วพบว่ากรุงศรีอยุธยาเสียหายเกินกว่าที่จะสามารถตั้งเป็นเมืองได้แล้วก็ยกทัพมาตั้งเมืองที่ “ธนบุรี” สถาปนาพระราชอาณาจักรใหม่ ทรงกระทำพระราชพิธีราชาภิเษก เป็นกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่แห่งกรุงธนบุรี ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาที่ 4 หรือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

การเลือกเมืองธนบุรีเป็นเมืองหลวงนี้ดูจะเป็นประโยชน์ในหลายประการ ทั้งการค้าขายที่ชัยภูมินั้นตั้งอยู่ใกล้กับปากอ่าว ที่ชาวต่างชาติสามารถเข้ามาทำการค้าได้อย่างสะดวก รวมถึงมีชัยภูมิเหมาะสมกับการป้องกันเมือง ทั้งตั้งอยู่ไม่ไกลจากฐานอำนาจเดิมที่สามารถรวบรวมผู้คนจากแดนชานเขินให้กลับเข้ามารวมกันใหม่ได้ รวมถึงเรื่องของการทำสงครามด้วยว่าเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางหลักอย่างแม่น้ำเจ้าพระยา แม้ว่าการสงครามหลายครั้งหลังจากนี้ พระยาตากไม่เคยใช้เมืองธนบุรีเป็นชัยภูมิที่ตั้งรับข้าศึกเลยก็ตาม

เมื่อทรงสถาปนาอาณาจักรธนบุรีเป็นราชธานีและปราบดาภิเษกพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์แล้ว ทรงเริ่มนโยบายด้านการสงครามอย่างจริงจัง ผลการวิจัยพบว่า สงครามที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ สงครามปราบปรามกลุ่มก่อนทางการเมืองที่ตั้งต้นขึ้นเป็นใหญ่ สงครามกับพม่าเพื่อรักษาพระราชอาณาเขต และสงครามคราวขยายพระราชอาณาเขตทั้งกับลาวและกัมพูชา โดยเริ่มจากสงครามปราบปรามกลุ่มก่อนทางการเมืองเพื่อรวบรวมอาณาจักรให้กลับมาเป็นปึกแผ่นดังเดิม จากนั้นจึงทำสงครามกับอาณาจักรอื่น ๆ โดยรอบอย่างเข้มข้นทั้งกับ

พม่า ล้านช้าง รวมถึงกัมพูชา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ราว พ.ศ. 2311 ได้เริ่มทำสงครามกับพม่าครั้งแรกที่ค่ายจินบางกุ้ง เมืองสมุทรสงคราม สุเนตร ชุตินธรานนท์ วิเคราะห์ว่า มันได้สะท้อนข้อเท็จจริงอันเป็นจุดหักเหทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งใน 2 ประเด็น คือ ประเด็นที่ 1 ยุทธศาสตร์การสู้รบได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่ก่อนหน้านี้กรุงศรีอยุธยาจะเลือกใช้พระนครเป็นที่ตั้งรับศึก มาเป็น “การรับเชิงรุก” หมายถึง การทุ่มกำลังออกไปรับศึกที่นอกเมือง แทนที่จะปล่อยให้ข้าศึกมาล้อมพระนครแล้วพ่ายแพ้พระนครกลับไป และประเด็นที่ 2 ชัยชนะเหนือพม่า ที่สมรภูมิกำแพงบางกุ้งนี้ นับเป็นชัยชนะแรกภายหลังเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 และส่งผลให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและศูนย์อำนาจใหม่ที่ธนบุรีเป็นที่ยอมรับ ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่พบว่า ชัยภูมิของค่ายบางกุ้งนั้นมีความเหมาะสมโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีทั้งแม่น้ำแม่กลองและคลองแควอ้อมโอบล้อมอยู่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ด้านชัยภูมิสงครามได้เป็นอย่างดี (Chutintharanon 2019: 23 - 24)

จากนั้นทรงเริ่มต้นทำสงครามเพื่อปราบปรามกลุ่มก๊วนทางการเมือง เริ่มต้นด้วยการยกทัพไปปราบปรามชุมนุมเจ้าเมืองพิษณุโลก หรือในราวเดือน 11 ปีชวด พ.ศ. 2311 แต่ทว่าล้มเหลว ด้วยว่าทรงต้องกระสุนข้าศึกเสียก่อนจนต้องยกทัพกลับและไม่ได้เมือง แต่อาจมองได้ว่าเป็นการพ่ายแพ้ในเชิงยุทธศาสตร์ด้วยว่าในเวลานั้นเป็นช่วงฤดูน้ำ ซึ่งน้ำจะท่วมพื้นที่ทั้งหมด ทัพของหลวงโกษา (ยัง) ก็ให้ใช้เรือเพรียวที่มีความคล่องตัวสามารถลัดเลาะไปในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก รวมถึงความชำนาญพื้นที่ของไพร่พลเป็นยุทธวิธีในการเอาชนะข้าศึก (Damrongrachanupab 2008: 402) เมื่อทรงรักษาพระองค์แล้วก็ให้ยกทัพไปปราบปรามชุมนุมพม่ายที่มีกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นผู้นำ โดยทรงให้นำทัพไปถึง 2 ทาง คือให้ไปทางด่านจอหอ และทางด่านขุนทด โดยทางหนึ่งพระมโหตรและพระยาราชวรินทร์นำไป และอีกหนึ่งพระองค์นั้นนำทัพไปเอง ครั้งนี้ประสบความสำเร็จได้เมืองนครราชสีมาและเมืองพม่ายเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขต ส่วนกรมหมื่นเทพพิพิธนั้นก็ให้ประหารชีวิตเสีย

ราว พ.ศ. 2312 ก็ให้ยกทัพไปปราบปรามชุมนุมเจ้านครหรือเมืองนครศรีธรรมราช รวมถึงให้ยกทัพไปปราบปรามเจ้ากรุงกัมพูชาด้วย การสงครามที่

เมืองนครศรีธรรมราชนั้นเป็นผล แม้ในช่วงแรกทัพที่ส่งไปจะไม่สามารถเข้าเมืองได้ แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนำทัพเรือไปด้วยพระองค์เองก็สามารถเข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ในที่สุด แต่ทัพด่านกัมพูชานั้นยังไม่ทันที่จะโจมตีได้ก็มีเหตุให้ยกทัพกลับเสียก่อน ด้วยว่ามีข่าวเล่าลือว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพไปตีนครศรีธรรมราช เกิดพลาตท่าเสียทีเสด็จสวรรคต ทั้งที่จริงเป็นแต่เพียงข่าวลือเท่านั้น

ราว พ.ศ. 2313 ก็ให้ยกทัพไปปราบชุมนุมเจ้าพระฝาง ตีเมืองสวางคบุรี ซึ่งก่อนหน้านั้นเจ้าพระฝางก็ได้ไปทำศึกกับเจ้าเมืองพิษณุโลกจนได้เมืองมาแล้ว ดังนั้นการสงครามในครั้งนี้ จึงเท่ากับว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้หัวเมืองทางเหนือมาอยู่ในพระราชอำนาจ คราวนี้ทรงแต่งตั้งให้แม่ทัพนายกองคนสำคัญได้รั้งเป็นเจ้าเมืองรวบรวมผู้คนหรือบ้านสร้างเมืองขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ซึ่งหัวเมืองเหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากในการเป็นปราการป้องกันข้าศึกหรือพม่าที่จะยกเข้ามาทางหัวเมืองเหนือ

ในปีเดียวกันนี้ก็เกิดสงครามกับพม่าด้วยว่าพม่ายกทัพลงมาจากเมืองเชียงใหม่เข้าโจมตีหัวเมืองทางเหนือที่เพิ่งจะตั้งเมือง แม้ว่าหัวเมืองทางเหนือจะรวมตัวกันขับไล่พม่าออกไปได้ แต่ก็เป็นที่เหตุให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ยกทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ แม้ว่าการโจมตีเมืองเชียงใหม่ในครั้งนี้จะไม่เป็นผล แต่ทว่าก็เป็นการส่งสัญญาณให้พม่าได้รับรู้ว่าบ้านเมืองไทยภายใต้การนำของพระองค์นั้นแข็งแกร่งเกินกว่าที่พม่าจะเข้าโจมตีได้ง่ายดังเช่นอดีต

ราว พ.ศ. 2314 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ให้ทัพไปโจมตีเมืองพุทไธมาศ และเมืองกัมพูชา ซึ่งทั้งสองเมืองนี้ต่างก็มีความสำคัญทั้งด้านพระราชอำนาจและด้านเศรษฐกิจ จนในที่สุดกัมพูชาและเมืองพุทไธมาศก็เข้ามาอยู่ในพระราชอำนาจของพระองค์ในฐานะเมืองประเทศราช

ราว พ.ศ. 2315 เกิดสงครามกับพม่าอีกครั้ง เมื่อทัพจากเมืองเชียงใหม่ได้ยกเข้ามาโจมตีเมืองพิษย แต่ในครั้งนี้นับว่าให้เป็นส่วนหนึ่งของกองทัพใหญ่ที่พม่าหมายยกเข้ามาโจมตีกรุงธนบุรีทั้งทางเหนือและทิศตะวันตก แต่ทว่าก็เป็นเช่นเดิมว่า พม่าไม่สามารถกระทำการได้สำเร็จ เพราะกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ตีทัพพม่าแตกพ่ายไป

ราว พ.ศ. 2316 พม่าก็ยกทัพเข้ามาโจมตีเมืองพิษยเป็นครั้งที่ 2 แต่ก็ไม่

สำเร็จอีกเช่นเดิมด้วยว่าทัพทางหัวเมืองเหนือนั้นเข้มแข็งและกล้าหาญ จนเกิดเป็นตำนาน “พระยาพิชัยดาบหัก” ที่ต่อสู้ข้าศึกจนดาบในมือนั้นหักลง และเป็นวีรกรรมสำคัญมาจนถึงปัจจุบัน

ราว พ.ศ. 2317 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ตัดสินพระทัยยกทัพใหญ่เข้าโจมตีเมืองเชียงใหม่ เป็นครั้งที่ 2 ด้วยชัดเจนว่าเมืองเชียงใหม่เป็นประหนึ่งดัง “หอกข้างแคร่” ที่ยกเข้ามาโจมตีเมืองในพระราชอาณาเขตของพระองค์อยู่เนือง ๆ ไม่อาจปล่อยเอาไว้ได้ แม้ว่าการศึกครั้งนี้เมืองเชียงใหม่ครั้งที่ 2 นี้จะมีไฉเรื่องง่าย แต่ด้วยพระปรีชาสามารถ การใช้ยุทธศาสตร์การเข้าโจมตี และแม่ทัพนายกองที่เก่งกล้าสามารถ ในที่สุดเชียงใหม่ก็แตก ทัพของพระองค์ก็เข้าเมืองเชียงใหม่ได้ในที่สุด

ในช่วงเวลาเดียวกันก็เกิดศึกกับพม่าทางด้านตะวันตกอีก ด้วยว่าพม่าได้ยกทัพติดตามครัวมอญที่หนีภัยสงครามล่องเข้ามาจนเกิดเป็นสงครามที่ “บางแก้ว” เมืองราชบุรี สงครามครั้งนี้ได้เห็นยุทธศาสตร์การล้อมข้าศึกให้อดโซ่ ทรมาณจนต้องยอมแพ้ แม้ว่าจะไม่ถึงกับเป็นทัพใหญ่ของพม่า แต่เป็นสงครามทางจิตวิทยาให้ไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลายได้เลิกลืมหวาดกลัวพม่าได้อีกต่อไป

ราว พ.ศ. 2318 เกิดสงครามกับพม่า และอาจเรียกว่าเป็นสงครามใหญ่กับพม่าครั้งสุดท้าย ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (เพราะมีสงครามที่พม่าชิงเมืองเชียงใหม่คืนอีกครั้งหนึ่งหลังจากนี้) ด้วยว่าพระเจ้ามังระมีรับสั่งให้แม่ทัพใหญ่อย่าง “อะแซหุ่นกี้” ยกทัพเข้าโจมตีกรุงธนบุรี อันที่จริง แต่เดิมนั้นอะแซหุ่นกี้หมายให้มีทัพเข้ามาโจมตีกรุงธนบุรีเป็น 2 ทาง คือ ทั้งทางเหนือและตะวันตก เฉกเช่นเดียวกับเมื่อคราวเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2310) หรือที่สุนทร ชุตินธรานนท์ (Chutinthanon 2019) เรียกว่า “ยุทธศาสตร์คีมหนีบ” แต่เกิดความผิดพลาดในทั้งสองทาง กล่าวคือ ทางใต้ที่ให้มีทัพมาทางเมืองทวาย เมาะตะมะ ก็ให้เกิดกบฏมอญที่สร้างความวุ่นวายให้กับทัพพม่าอย่างมาก ในขณะที่ทางเหนือทัพที่ให้ยกมาจากเมืองเชียงใหม่เข้าโจมตีหัวเมืองทางเหนือก็ไร้ผล พ่ายแพ้กลับไป ลูกหลานจนถึงขั้นเสียเมืองเชียงใหม่ให้กับกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี อะแซหุ่นกี้จึงได้เปลี่ยนยุทธศาสตร์เสียใหม่ โดยใช้ยุทธศาสตร์การเดิน “ทัพเดียวทางเดียว” กล่าวคือ ให้ยกทัพใหญ่ทัพเดียวเข้ามาทางด่านแม่ละเมา บ้านระแหง แขวงเมืองตาก และเข้าโจมตีเมืองหัวเมืองเหนือ เมืองต่าง ๆ นั้นสู้ไม่ได้ อะแซหุ่นกี้ก็รุกไล่ไปจนถึงเมืองพิษณุโลก

เข้าล้อมเมืองอยู่นาน สุดท้ายอะแซห่วนก็ก็ได้เมืองพิษณุโลก แต่ยังไม่ทันได้เดินทัพเข้าโจมตีกรุงธนบุรีก็ปรากฏว่า พระเจ้ามังระ เจ้ากรุงอังวะเสด็จสวรรคต ทัพของอะแซห่วนก็ก็ต้องยกทัพกลับไป

ราว พ.ศ. 2319 กษัตริย์พระองค์ใหม่ของพม่า คือ พระเจ้าจิงกูจา หรือ สิงคสา ก็มีปรารถนาจะทำสงครามกับกรุงธนบุรีอีกที่อาจเป็นด้วยเหตุผลทางการเมืองที่พระองค์ต้องปราบปรามบ้านเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรที่ต่อต้านพระราชอำนาจของพระองค์ แต่ทว่าเมืองเชียงใหม่ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีตีไปนั้น แต่เดิมเป็นเมืองภายใต้อำนาจของพม่า ดังนั้นจึงได้ส่งกองทัพเข้าโจมตีหมายเอาเมืองคืน ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็โปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่กลับคืนมา จากนั้นก็ให้ตั้งเมืองนั้นให้เป็นเมืองร้างหมายว่าจะไม่ให้พม่าได้ใช้เป็นฐานที่มั่นในการนำทัพเข้าโจมตีกรุงธนบุรีได้อีก ในปีเดียวกันนี้เองกรุงธนบุรีก็มีสงครามหัวเมืองลาว ทรงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาจักรี และเจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพไปปราบกบฏเมืองนางรองและเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ ครั้งนี้ได้หัวเมืองลาวใกล้เคียงมาอยู่ในพระราชอำนาจด้วย

ราว พ.ศ. 2321 มีสงครามกับกรุงเวียงจันทน์ ด้วยว่าเกิดความขัดแย้งกันในเรื่องอำนาจ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพไปตีกรุงเวียงจันทน์ สงครามคราวนี้ไม่เพียงได้เมืองเวียงจันทน์มาอยู่ในพระราชอำนาจเท่านั้น เมืองหลวงพระบางที่อยู่ทางเหนือก็ขอเข้ามาอยู่ได้ร่มเศวตฉัตร รวมถึงเป็นสงครามที่ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์มาประดิษฐานในกรุงเทพฯ จนถึงปัจจุบันด้วย

ราว พ.ศ. 2323 เกิดจลาจลขึ้นที่กรุงกัมพูชา พ.ศ. 2324 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เจ้าพระยาสุรสีห์ และเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ รวมถึงแม่ทัพนายกองทั้งหลายยกทัพใหญ่ไปทำสงครามที่เมืองกัมพูชา แต่ทว่าครั้งนั้นนับเป็นสงครามครั้งสุดท้ายในรัชสมัยของพระองค์ เพราะปรากฏว่าสงครามทางกรุงกัมพูชายังไม่เสร็จสิ้นก็เกิดเหตุความวุ่นวายในพระนครเสียก่อน ด้วยว่ากันว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีสัญญาวิปลาส และเกิดกบฏขึ้นในพระนคร จนใน พ.ศ. 2325 ทัพที่ยกไปตีเมืองกัมพูชานั้นยังมีพันที่จะทำการได้สำเร็จก็ต้องยกกลับมาเสียก่อน

จะเห็นได้ว่า ตลอดรัชกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแม้ว่าจะมีระยะเพียงแค่ 15 ปี แต่ก็ยังเป็นช่วงเวลาที่มิสงครามโดยตลอด สะท้อนให้เห็นถึงความเหนื่อยยาก ความ

ลำบากของพระองค์อย่างมากในการสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นมาใหม่ภายหลังจากได้รับความเสียหายจากสงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2310) ที่ไม่เพียงบ้านเมืองเท่านั้นแต่ยังหมายรวมถึงผู้คนที่ไม่ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยสงคราม ไม่ถูกเข่นฆ่าในคราวสงคราม ก็หลบหนีซุ่มซ่อนตามป่าตามเขา อดอยากอดตายไปก็มาก แม้ว่าตอนปลายรัชกาลจะมีเหตุการณ์ความวุ่นวายในพระนครและผู้นำ แต่การทำสงครามที่ผ่านมาก็ได้สร้างความปึกแผ่นให้กับบ้านเมือง ที่ผู้นำต่อมาสามารถสืบทอดความเป็นบ้านเป็นเมืองให้รุ่งเรืองสืบเนื่องยาวนานมาถึงปัจจุบัน

พิชัยสงครามสมัยธนบุรี: ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี

ประเด็นสำคัญของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้คือการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี ที่คู่สงครามเลือกที่จะนำมาใช้เพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะ กล่าวได้ว่า รูปแบบของการทำสงครามที่ผู้นำหรือแม่ทัพจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในการชิงไหวชิงพริบเพื่อการมีชัยเหนือกันและกัน ยุทธวิธีการรบหรือเทคนิคการเอาชนะคู่ต่อสู้ของบ้านเมืองในอดีตนั้นรวมเรียกว่า “พิชัยสงคราม” โดยอาศัยตำราหลักในการสู้รบระหว่างกันที่เรียกว่า “ตำราพิชัยสงคราม” ซึ่งฉบับที่เป็นของไทยนั้น ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าแต่งขึ้นตั้งแต่สมัยใด แต่หลักฐานที่สามารถสืบย้อนกลับไปได้นั้นปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ที่ว่า “...ศักราช 880 ขาลศก (พ.ศ. 2061) ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดี (ฉบับอยุธยาตัวเลื่อนไม่เห็นว่าเป็นธ หรือในคำธิบตี” จึงใช้ตามฉบับรัชกาลที่ 1) สร้างพระศรีสรรเพชญ์ เสดยราชสมบัติ แรกตำราพิชัยสงครามแลแรกทำสารบาญชี (จัดวิธีเกณฑ์ทหาร) พระราชสำถุทธิทุกเมือง” (Royal Chronicles of the Old City issue Luang Prasert 2004: 27 - 29)

การสงครามที่เกิดขึ้นจำนวนมากตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี สะท้อนให้เห็นถึงการชิงไหวชิงพริบระหว่างกันของคู่ต่อสู้ที่น่าสนใจ ทั้งการใช้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการชิงความได้เปรียบและชัยชนะระหว่างกัน ในรัชสมัยของพระองค์ได้เห็นถึงความแปลกใหม่หรือการเลือกใช้ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ ประการที่ 1 การเปลี่ยนแปลงด้านยุทธศาสตร์ทหาร ที่สำคัญคือการเปลี่ยนจากการใช้พระนครเป็นที่ตั้งรับศึกมา

เป็นการออกไปตั้งรับศึกที่ชายแดน ประการที่ 2 การกำหนดเขตปฏิบัติของกองทัพ เป็นเขตหน้าและเขตหลังที่ชัดเจนขึ้น ประการที่ 3 มีการจัดปืนใหญ่ช่วยส่วนรวมขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งความแปลกใหม่นี้ดังกล่าวข้างต้น นำมาซึ่งยุทธศาสตร์การสู้รบในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนสมัย (Division of history and military 1982: 40 - 41) ซึ่งพิจารณารายละเอียดที่สำคัญได้ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์การใช้ปืน นำมาซึ่งความเป็นกองทัพสมัยใหม่ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งปืนที่มีการใช้กันนี้มีทั้งปืนขนาดเล็กและปืนขนาดใหญ่ พระราชพงศาวดารปรากฏความถึงปืนรูปแบบต่าง ๆ ที่มีรวมอยู่ในกองทัพ เช่น ปืนใหญ่ ปืนหน้าเรือ ปืนรายแคม ปืนคาบศิลา ปืนคาบชุด ฯลฯ ที่ไม่เพียงจำนวนเท่านั้นแต่ยังมีการพัฒนายุทธภัณฑ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย เช่น มีการจัดสร้าง “ปืนใหญ่ร่างล่อ” ขึ้น ซึ่งเป็นปืนใหญ่ชนิดใหม่ สามารถลากจูงไปทางบกได้สะดวก นอกจากนี้ยังมีการจัดสร้างปืนใหญ่ลูกไม้ขึ้นด้วย (Wannawong 1984: 251) เป็นต้น นอกจากนี้การได้มาซึ่งปืนน้อยใหญ่เหล่านี้ก็นับเป็นความสามารถของผู้นำอย่างสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีด้วย โดยเชื่อว่าได้มาทั้งจากการนำมาถวายไปจนถึงการจัดซื้อจัดหา

2. ยุทธศาสตร์คิมนิธิ เป็นเทคนิคการเข้าโจมตีหรือกระบวนวิธีการเดินทัพที่แบ่งออกเป็น 2 เส้นทาง โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือการโอบล้อมและเข้าโจมตีข้าศึก ยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีการนำมาใช้กันอย่างกว้างขวางทั้งพม่าและไทย ที่เห็นได้ชัดเจนและประสบความสำเร็จมากเมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 ซึ่งพม่าให้มัทพมาเป็น 2 ทางคือทางเหนือและทางใต้ จากนั้นให้ทัพทั้งสองนี้โอบล้อม ปิดทางคู่ต่อสู้ ออกสู่ภายนอก เมื่อเวลานานเข้าฝ่ายที่ถูกโอบล้อมก็จะอ่อนแอและหมดทางสู้ไปในที่สุด

3. ยุทธศาสตร์ทัพทางเดียว หมายถึง การนำทัพใหญ่มาเพียงทัพเดียวแล้วเข้าโจมตีข้าศึก ด้วยความยิ่งใหญ่ของกองทัพจึงมีสถานะมากในการได้ชัยชนะ ในอดีตยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีการนำมาใช้หลายครั้ง ดังเช่นเมื่อครั้งพระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่าเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา ครั้งศึกพระเจ้าอลองพญา หรือแม้แต่ศึกอะแซหุ่ญก็ยกเข้ามาโจมตีหัวเมืองเหนือ อย่างไรก็ตามยุทธศาสตร์ดังกล่าวก็มีจุดอ่อนเช่นกัน กล่าวคือ ทัพใหญ่ที่เข้าโอบล้อมข้าศึกนี้อาจเสียหายได้หากว่ามี

ข้าศึกเข้ามาโอบล้อมด้านหลัง ดังเช่นที่เกิดขึ้นมาแล้วเมื่อครั้งพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้เข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา ครั้งนั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าฟ้าเมืองพิษณุโลกสองแควก็นำทัพฝ่ายเหนือลงมาช่วยตีกระหนาบจนต้องพ่ายแพ้ไปในที่สุด

4. ยุทธศาสตร์ตั้งรับเชิงรุก หมายถึง ยุทธศาสตร์ที่ใช้พระนครหรือเมืองเป็นที่ตั้งรับข้าศึก จากนั้นออกโจมตีค่ายของข้าศึกเป็นระยะ ยุทธศาสตร์นี้จะใช้ได้ผลก็ต่อเมื่อเมืองนั้นมียอดปราการหรือคุณลักษณะที่ดีในการสงครามเหมาะสม เช่น การมีกำแพงเมือง ค่าย คู ประตูรบที่เข้มแข็ง ดังเช่นเมืองเชียงใหม่ที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่สามารถเข้าเมืองได้เมื่อครั้งที่ยกทัพไปโจมตีครั้งที่ 1 ซึ่งจากการลงพื้นที่สำรวจก็พบว่าเมืองเชียงใหม่มีกำแพงเมืองที่แข็งแรงอย่างมาก แม้ปัจจุบันก็ยังคงเห็นถึงร่องรอยดังกล่าวอยู่ การมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ทางธรรมชาติที่เอื้ออำนวย ดังเช่นกรุงศรีอยุธยาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มต่ำ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำก็จะท่วมรอบพระนครข้าศึกอยู่ไม่ได้ก็ต้องนำทัพกลับไป เป็นต้น ในสมัยกรุงธนบุรีพระองค์ไม่เคยได้ใช้เมืองธนบุรีเป็นยุทธศาสตร์ตั้งรับข้าศึกเลย เนื่องจากมีลักษณะไม่เหมาะสม แต่ได้เห็นในครั้งศึกอะแซหุ่นกี้ที่พระยาจักรีได้ใช้เมืองพิษณุโลกเป็นที่ตั้งรับศึก แต่ทว่าต่อมาก็พ่ายแพ้ในที่สุด

5. ยุทธศาสตร์ด้านการข่าว นับเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ช่วยให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถมีชัยเหนือข้าศึกได้ในหลายครั้ง ซึ่งการข่าวมีความสำคัญอย่างมากในการวางยุทธศาสตร์ยุทธวิธีในการตั้งรับหรือแม้แต่โจมตีข้าศึก ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงได้เปรียบเรื่องการข่าวอย่างมากด้วยนโยบายการวางเครือข่ายการข่าวชายแดน ดังเช่นการส่งคนสนิทไปตั้งเมืองอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงการสร้างเครือข่ายการข่าว ทั้งชาวมอญ กัมพูชา หรือแม้แต่ชายแดนเมืองลาว

6. ยุทธศาสตร์กองทัพเรือ เป็นอีกหนึ่งยุทธศาสตร์สำคัญและถือเป็นนโยบายทางการทหารในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กล่าวคือ หลายครั้งที่ทรงใช้ทัพเรือไปทำศึก ด้วยว่าทัพเรื่อนั้นมีความสะดวก รวดเร็ว สามารถเข้าโจมตีคู่ต่อสู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ความสำเร็จในการสงครามของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตลอดรัชกาล ยังมีองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นคือการที่พระองค์ทรงมีแม่ทัพ

นายกองค์ที่มีความรู้ความสามารถและจงรักภักดีที่ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ ส่งผลให้ทั้งศึกเล็กศึกใหญ่มีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จสูง เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เชื่อว่าเป็นพระสหายของพระองค์ตั้งแต่ยังทรงรับราชการอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เจ้าพระยาสุรสีห์ ผู้ที่ร่วมรบกับพระองค์ตั้งแต่สงครามคราวหัวเมืองชายทะเลตะวันออก พระยาพิชัย (ดาบหัก) ที่เป็นคนสนิทที่ติดตามพระองค์มาตั้งแต่ครั้งเป็นพระยาเมืองตาก นอกจากนี้ยังรวมถึง แม่ทัพนายกองคนสำคัญอีกมากทั้งเจ้าพระยาอนุรักษภูธร เจ้าเมืองนครสวรรค์ พระยาพิพิธ ที่เป็นขุนนางฝ่ายจีน หรือพระยาราชเศรษฐี เมืองพุทไธมาศ พระยานครราชสีมา หรือพระยากำแหงสงคราม พระยาพิชัยไวยวรณย์ เป็นขุนนางเชื้อสายจีน ฯลฯ ทั้งหลายเหล่านี้คือองค์ประกอบสำคัญของยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการสงคราม ส่งผลให้การสงครามแต่ละครั้งมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ที่สำคัญคือส่วนหนึ่งในการอธิบายถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์การสงครามที่เกิดขึ้น

บทสรุปและอภิปรายผล

ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการอธิบายถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากการทำสงครามในช่วงเวลาตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาหรือราว พ.ศ. 2303 เรื่อยมาจนถึงเมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือราว พ.ศ. 2325 โดยผู้วิจัยจะได้แบ่งการอภิปรายผลออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

พลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการสงครามก่อนเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2

ประวัติศาสตร์การสงครามในช่วงเวลาของการศึกษาวิจัย มีพลังความเคลื่อนไหวที่สำคัญในมิติทางประวัติศาสตร์การสงครามหลายเรื่องนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการสงครามในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาที่พระเจ้าอลองพญายกทัพใหญ่เข้ามาโจมตีที่แม้ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ต่อมาพระเจ้ามังระพระราชโอรสของพระองค์ก็กลับเข้ามาอีกครั้ง ประเด็นคำถามที่น่าสนใจคืออะไรเป็นมูลเหตุสำคัญแห่งสงครามที่เกิดขึ้นระหว่างไทยและพม่า ซึ่งผลการวิจัยพบว่ามาจากปัจจัยสำคัญ

2 ประการ คือ

1. แนวคิดเรื่อง จักรพรรดิราช อันเกิดจากความเชื่อเรื่องอำนาจของผู้ปกครองในสมัยโบราณ ที่ผูกพันกับเรื่องพระราชอาณาเขตหรืออำนาจทางการเมือง ซึ่งในอดีตรูปแบบของผู้นำอยู่ในรูปของ “กษัตริย์” หรือ “ราชา” ดังนั้น จักรพรรดิราชจึงเป็น “เจ้า” หรือ “ราชาในอุดมคติ” ที่ปกครองผู้คนโดยอาศัย “ธรรม” ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีมาแล้วตั้งแต่อดีต

2. ปัญหากลุ่มชาติพันธุ์มอญ ด้วยว่าพม่านั้นมองว่า มอญ คือกลุ่มชาติพันธุ์ที่สร้างปัญหาให้กับความมั่นคงของราชอาณาจักรตมเรื่อยมา แต่การปราบปรามกลุ่มมอญของพม่านั้นก็ไม่ประสบความสำเร็จและเชื่อว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นผู้อยู่เบื้องหลังที่ให้ความช่วยเหลืออยู่ ดังนั้นหากพม่าต้องการแก้ไขปัญหาระหว่างกลุ่มมอญให้ได้อย่างเด็ดขาดก็ต้องทำลายศูนย์กลางทางอำนาจที่ให้ความช่วยเหลือมอญมาโดยตลอดนั่นก็คือ กรุงศรีอยุธยา

มูลเหตุดังกล่าวข้างต้นนำมาซึ่งการนำทัพใหญ่ของพระเจ้าอลองพญาเข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อราว พ.ศ. 2303 ซึ่งเมื่อพิจารณารูปแบบการรบแล้วจะพบว่าทรงเลือกใช้ยุทธศาสตร์ทัพทางเดียวคือการยกทัพใหญ่หมายปราบปรามให้เด็ดขาด ในขณะที่ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาก็เลือกใช้ยุทธศาสตร์ตั้งรับเชิงรุกหรือการใช้กำแพงพระนครเป็นที่รับศึก ในระหว่างสงครามที่มีแนวโน้มยืดเยื้อนี้ มีเนื้อความปรากฏว่าพระเจ้าอลองพญาเกิดอาการประชวร ที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนของสงครามในครั้งนี้ที่พม่าต้องตัดสินใจยกทัพกลับไปโดยที่ยังไม่ได้กรุงศรีอยุธยาดังพระประสงค์ ด้วยอาการที่หลักฐานฝ่ายไทยกล่าวว่า “ในวันพมามายังพระราชวังที่กล่าวนี้ พระเจ้าอลองพญามาทรงบัญชาการและจุดปืนใหญ่เอง เผลอปืนแตกถูกพระองค์ บาดเจ็บสาหัส ก็ประชวรหนักในวันนั้น” (Damrongrachanupab 2008: 319) ในขณะที่หลักฐานฝ่ายพม่ากล่าวยืนยันว่า “พระองค์ทรงประชวรด้วยโรคบิด” (Maung Htin Aung 2008: 171) แต่เมื่อพิจารณาถึงความสมเหตุสมผลแล้วผู้วิจัยมองว่าการได้รับบาดเจ็บสาหัสจากการบัญชาการสงครามดูจะมีน้ำหนักมากกว่า

แม้ว่าสงครามครั้งนี้พม่าจะล้มเหลว ทว่าต่อมาพระเจ้ามังระพระราชโอรสก็ทรงให้ยกทัพกลับเข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง ในราว พ.ศ. 2307 ซึ่งประสบความสำเร็จใน พ.ศ. 2310 ที่สำคัญพระเจ้ามังระทรงมีความมุ่งมั่นมากกว่าเดิมโดย

เชื่อกันว่า เป็นด้วยความเจ็บแค้นเมื่อครั้งที่ต้องสูญเสียพระราชบิดาจากการร่วมทัพมาในครั้งก่อน อย่างไรก็ตามในครั้งนี้มีได้ทรงนำทัพมาด้วยพระองค์เองด้วยว่าต้องรับศึกทางจีน แต่ก็ให้ทรงจัดวางยุทธศาสตร์ไว้อย่างรอบคอบ โดยแยกเป็น 2 ทางทั้งเหนือใต้ ใช้ยุทธศาสตร์คืบหนึบ บีบให้กรุงศรีอยุธยานั้นต้องยอมจำนน ข้างฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ก็ให้ใช้ยุทธศาสตร์ตั้งรับเชิงรุกตั้งครั้งก่อนที่อาจมองได้ว่ามั่นใจในภูมิสถานของเมืองที่มีค่ายคูประตูบึงที่เข้มแข็ง มีแม่น้ำล้อมรอบ รวมถึงความเป็นเมืองลุ่มต่ำที่เมื่อถึงเดือน 10 หรือเดือน 11 น้ำก็จะท่วมรอบพระนคร พม่าก็จะยกทัพกลับไปเอง แต่ทว่า ครั้นนี้ผิดกัน ทัพพม่ามุ่งมั่นที่จะเอาชนะเหนือกรุงศรีอยุธยาให้ได้จึงให้ล้อมเมืองและยิงกระสุนดินดำเข้าไปยังพระนครอย่างต่อเนื่อง ฝ่ายข้างในกรุงฯ ก็ให้สู้รบอย่างเข้มแข็ง ไม่ย่อหย่อนหรืออ่อนแอจากการสงครามซึ่งเห็นได้จากช่วงระยะเวลาที่พม่าล้อมกรุงฯ อยู่เนิ่นนานนับปีกว่าที่จะมีชัยเหนือกรุงศรีอยุธยาได้ แม้ต่อมาพม่าจะใช้ยุทธวิธีให้ไพร่พลลอบเข้ามาจุดไฟสุรารุกำแพงเมืองพร้อมกับกระหน่ำยิงปืนใหญ่ใส่อย่างต่อเนื่อง เมื่อกำแพงทรุดพม่าก็เข้ากรุงศรีอยุธยาได้

ในระหว่างสงครามที่เกิดขึ้น พระยาตาก ข้าราชการผู้เข้ามาช่วยรบรักษาพระนคร พิจารณาว่าเหลือกำลังจะต่อสู้อยู่ ก็ให้ตีฝ่าวงล้อมพม่าออกไปทางด้านวัดพิชัย การออกไปในครั้งนี้นับยังมีข้อถกเถียงในทางประวัติศาสตร์อยู่มากว่าออกไปด้วยเหตุใด ทั้งการหนีเอาตัวรอด ออกไปตามหมายรับสั่งของกษัตริย์อยุธยา รวมถึงออกไปหมายกลับมากู้กรุงฯ

นักประวัติศาสตร์ไม่น้อยมักใช้คำว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตีฝ่าวงล้อมพม่าเข้าศึกออกไปหมายกลับมา “กู้กรุงฯ” แต่ผู้วิจัยคิดว่ามีความชัดเจนอยู่ว่าไม่ใช่การ “กู้กรุงฯ” เหตุเพราะเมื่อครั้งที่ตีฝ่าวงล้อมพม่าออกไปนั้นกรุงศรีอยุธยายังไม่ได้พ่ายแพ้ต่อพม่าหรือยังไม่ได้ “เสียกรุงฯ” ดังนั้นจึงไม่มีเหตุผลใดอธิบายว่าจะกลับมา “กู้กรุงฯ” แต่หากใช้คำว่า “แก้กรุงฯ” หรือกลับมาแก้ไขสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งจึงน่าจะเป็นคำที่ถูกต้องและเหมาะสมกว่า แต่เมื่อตีฝ่าวงล้อมออกไปแล้วสถานการณ์เปลี่ยนไปกลายเป็นว่ากรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชให้กับพม่าแล้ว การกลับมา “แก้กรุงฯ” ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงกลายเป็นเรื่องของการ “กู้กรุงฯ” หรือ “กู้เอกราช” แทน ในขณะที่ประเด็นการออกไปตามหมายรับสั่งของกษัตริย์อยุธยาดังที่ปรากฏอยู่ในงานของ กำพล จำปาพันธ์ (Champaphan

2018) ผู้วิจัยก็เชื่อว่าไม่น่าจะเป็นจริง เห็นได้จากตลอดเส้นทาง พระยาตากต้องเจอกับการต่อต้านอย่างจริงจังจากหลายเมืองในพื้นที่ อย่างไรก็ตามการเลือกที่จะไปรวบรวมไพร่พลเป็นกองทัพที่หัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกของพระยาตากนับว่ามีความถูกต้อง ด้วยว่าเวลานั้นพื้นที่ดังกล่าวยังไม่ได้รับความเสียหายจากการสงคราม

การสงครามครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่หัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกนี้ ดูเหมือนพระยาตากจะให้ความสำคัญกับเมืองจันทบูรอย่างมาก ด้วยเห็นว่าเมืองจันทบูรมีความพร้อมที่สุดในการเป็นเมืองสนับสนุนยุทธศาสตร์การทำสงครามที่หมายจะกระทำ นั่นคือการกู้เอกราชให้กับกรุงศรีอยุธยา ทั้งการรวบรวมไพร่พล การสะสมเสบียงอาหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ เห็นได้จากความพยายามในการเจรจากับเจ้าเมืองจันทบูรให้เข้าร่วมในการช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยา จนถึงการทำสงครามเพื่อชิงเมืองความสำเร็จจากการได้เมืองจันทบูรส่งผลให้พระยาตากสามารถสร้างกองทัพเรือที่มีศักยภาพจนสามารถนำกองทัพลี้กลับเข้ามาขับไล่พม่าออกไปจากกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ ประวัติศาสตร์อธิบายว่าต่อมาก็ทรงปราบดาภิเษกตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี

ในทางยุทธศาสตร์แล้ว การเลือกเมืองธนบุรีเป็นราชธานีนั้นนับว่ามีคุณอยู่มาก กล่าวคือ ทางด้านเศรษฐกิจ ธนบุรีนั้นเป็นเมืองที่อยู่ใกล้ทะเล สะดวกแก่การเข้าออก สะดวกแก่การติดต่อกับหัวเมืองชายทะเลและนานาชาติประเทศ จะหาซื้ออาวุธหรือเสบียงอาหารเพื่อเลี้ยงไพร่พลและราษฎรย่อมง่ายกว่ากรุงศรีอยุธยา ทางการเมืองถือเป็นการปิดกั้นหัวเมืองที่อยู่ทางเหนือในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศไปโดยปริยาย หัวเมืองทางเหนือจะไม่สามารถติดต่อกับต่างประเทศโดยเฉพาะบรรดาชาวฮั่นอันหันสมัยจากชาติตะวันตกได้ ทางด้านยุทธศาสตร์การสงครามปรากฏว่าอยุธยานั้นเสียหายจากสงครามอย่างหนักไม่สามารถใช้เป็นราชธานีได้อีก ในขณะที่ธนบุรีนั้นเป็นเมืองขนาดเล็กมีลำน้ำลี้กอยู่ใกล้ทะเล หากว่าข้าศึกมาแต่เพียงทางบกไม่มีทัพเรือก็ยากที่จะเอาชนะได้ หรือหากว่าข้าศึกทางบกนั้นแข็งแกร่งจริง ก็ยังมีทางที่จะหลบหนีลงเรือไปตั้งมั่นที่เมืองจันทบูรได้อีก ดังนั้นการตั้งมั่นที่เมืองธนบุรีนี้จึงนับว่าเหมาะสมในทางยุทธศาสตร์การสงครามอย่างยิ่ง

ในขณะที่การปราบดาภิเษกพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์นั้นก็มีความชอบธรรม

กล่าวคือ ณ เวลานั้นเชื้อพระวงศ์เก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาต่างก็สูญสิ้นทั้งถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยยังเมืองพม่า หรือไม่ก็เสียชีวิตในสงคราม การประกาศอำนาจของพระองค์ก็ด้วยว่าเพื่อการรวบรวมอาณาจักรให้กลับมาเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง แต่พระองค์ก็ต้องตกอยู่ในสถานะเดียวกันกับอีกหลายกลุ่มการเมืองที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ภายหลังสงคราม จนเมื่อทรงปราบปรามกลุ่มการเมืองและรวบรวมบ้านเมืองจนมั่นคงแล้ว สถานะของพระองค์จึงมีความชอบธรรมกับการเป็นกษัตริย์อย่างเต็มรูปแบบ

พลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการสงครามสมัยธนบุรี

แน่นอนว่าความเป็นกษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ได้ราบรื่นนัก ด้วยว่าตลอดรัชสมัยของพระองค์มีปัญหาให้ต้องทรงแก้ไขตลอดเวลา ที่สำคัญคือเรื่องสงครามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งวิเคราะห์ได้เป็น 3 รูปแบบหลัก คือ 1. สงครามเพื่อปราบปรามกลุ่มก๊วนทางการเมืองที่ตั้งตัวเป็นอิสระจำนวนมากภายหลังศูนย์กลางทางอำนาจอย่างกรุงศรีอยุธยาต้องพ่ายแพ้แก่พม่า 2. สงครามปกป้องพระราชอาณาจักรจากศัตรูที่สำคัญอย่างพม่า และ 3. สงครามขยายพระราชอาณาเขตทั้งกับเมืองลาวและเมืองกัมพูชา ซึ่งในระยะแรกเป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะขาดปัจจัยในการทำสงครามที่พร้อมเพียงพอ ด้วยว่าเพิ่งจะเริ่มต้นอาณาจักร

สงครามปราบปรามกลุ่มก๊วนทางการเมือง เอกสารพงศาวดารทั้งหลายกล่าวไว้ในลักษณะที่ว่าเป็นไปเพื่อการรวบรวมแผ่นดินให้กลับมาเป็นปึกแผ่น แต่หากพิจารณาในบริบทแวดล้อมจะพบว่าสงครามที่เกิดขึ้นควรเป็นการทำสงครามระหว่างกันมากกว่าที่จะเป็นสงครามการปราบปรามบ้านเมือง เหตุเพราะในช่วงเวลาดังกล่าว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็อยู่ในสถานะเดียวกันกับอีกหลายกลุ่มก๊วนทางการเมือง คือเป็นกลุ่มที่ตั้งตัวเองขึ้นมาเป็นใหญ่ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เพียงแต่พระองค์คือผู้ที่ประสบความสำเร็จในการสงครามมากกว่ากลุ่มอื่น อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจก็คือความสำเร็จที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเพียงแค่ 3 ปี ส่วนหนึ่งนั้นเป็นด้วยว่าพระองค์ทรงทำสงครามเพียงด้านเดียวไม่มีปัญหาทางด้านพม่า เนื่องจากพม่านั้นติดพันศึกกับทางจีนที่ไม่มีเวลามากพอที่จะเข้ามาจัดการกลุ่มการเมืองเหล่านี้ ส่งผลให้กองทัพของพระองค์เข้มแข็งอย่างรวดเร็ว

การสงครามปกป้องพระราชอาณาจักร หรือสงครามกับพม่า ที่กล่าวได้ว่าแม้จะ

ยากลำบากแต่พระองค์ก็ทำได้สำเร็จ ที่เกิดจากปัจจัยหลายประการทั้งพระอัจฉริยภาพของพระองค์ การใช้ยุทธศาสตร์ยุทธวิธี หรือแม้แต่การที่พระองค์ทรงมีแม่ทัพนายกองที่เป็นคนรุ่นหนุ่มและมีความสามารถ เห็นได้จากสงครามหลายครั้งที่พระองค์มิได้ทรงนำทัพไปด้วยพระองค์เอง หากแต่ให้แม่ทัพนายกองคนสำคัญไปแทน แม้สงครามครั้งใหญ่อย่างคราวศึกอะแซหุ่นก็ตีหัวเมืองเหนือก็ดูเหมือนบทบาทของพระยาจักรีจะโดดเด่นชัดเจนมากกว่าพระองค์เสียด้วยซ้ำ แม้ว่าตลอดรัชกาลที่คล้ายกับว่าฝ่ายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะมีชัยในการสงครามเสียเป็นส่วนใหญ่

ในขณะที่สงครามคราวขยายพระราชอาณาเขต ทั้งล้านช้างและกัมพูชาที่ต่างก็เป็นไปด้วยความเข้มข้น สงครามข้างฝ่ายเมืองลาวที่สามารถรวบรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรได้ในเวลาไม่นานที่แม่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์อย่าง Martin Stuart - Fox (Martin Stuart - Fox 2010) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ลาวและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากมหาวิทยาลัยควีนส์แลนด์ จะพยายามอธิบายว่าเป็นไปด้วยความโหดร้ายที่ฝ่ายไทยได้กระทำ และเป็นการต่อสู้อย่างเข้มข้นของฝ่ายลาวก็ตาม ในขณะที่ข้างฝ่ายกัมพูชานั้นดูเหมือนว่าจะเป็นการกระทำกันไปมาทั้งกัมพูชาก็เข้ามาปล้นสะดมบ้านเมืองรวมไปถึงฝ่ายไทยที่ยกข้ามไปปราบปราม อย่างไรก็ตามเราก็ได้เห็นถึงความพยายามที่จะต่อสู้และการใช้ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีการทำสงครามที่รักษาไว้ซึ่งเอกราชและการได้มาซึ่งพระราชอาณาจักร

การใช้ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี และบทเรียนทางประวัติศาสตร์

ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีที่ใช้กันในสงครามนี้มีให้เห็นหลากหลาย การเลือกใช้ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถด้านยุทธพิชัยสงครามของแม่ทัพ ที่ดูเหมือนฝ่ายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะเลือกใช้ได้อย่างรอบคอบมากกว่า ทรงเรียนรู้เรื่อง ยุทธศาสตร์คัมภีร์ จากพม่าที่นำมาใช้เมื่อครั้งเสียกรุงฯ และพระองค์ก็ทรงเลือกใช้ยุทธศาสตร์ดังกล่าวเช่นกันเมื่อถึงคราวที่เห็นว่าเหมาะสม ทั้งสงครามเมืองนครศรีธรรมราช สงครามที่เมืองลาว หรือแม้แต่สงครามคราวตีกรุงกัมพูชา ซึ่งก็ประสบความสำเร็จด้วยดี ทรงเลือกใช้ยุทธศาสตร์ทัพทางเดียว เมื่อต้องการให้กองทัพนั้นมีพลานุภาพมาก ทรงไม่เลือกใช้ยุทธศาสตร์ตั้งรับเชิงรุก โดยไม่ใช้กำแพงกรุงธนบุรีตั้งรับข้าศึก ด้วยทรงพิจารณาว่าองค์ประกอบของเมืองธนบุรีไม่

พร้อมที่จะใช้ยุทธศาสตร์ดังกล่าว หากแต่เลือกใช้ยุทธศาสตร์ตั้งรับเชิงรุก โดยการนำทัพออกไปรบข้าศึกที่นอกเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็ประสบความสำเร็จด้วยดีเช่นกัน

ชัยชนะหรือความสำเร็จที่เกิดขึ้นในหลายครั้งยังเกิดจากพระอัจฉริยภาพด้านการสงคราม ทรงพัฒนากองทัพให้มีความทันสมัยเท่าทันต่อศัตรู ทั้งการใช้ปืนรูปแบบต่าง ๆ ร่วมในการสงครามทั้งปืนขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ส่งผลให้การสู้รบแต่ละครั้งเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างและใช้กองทัพเรือได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงยุทธศาสตร์ด้านการข่าวที่ช่วยให้การทำสงครามมีความแม่นยำและชัดเจนมากขึ้น

อย่างไรก็ตามการใช้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ไม่เพียงฝ่ายไทยเท่านั้นที่เลือกนำมาปรับใช้ หากแต่ได้เห็นทั้งคู่สงคราม ซึ่งฝ่ายที่ชนะมักเกิดจากความรอบคอบในรายละเอียดของการใช้ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีนั้น ๆ ทั้งองค์ประกอบ ปัจจัยแวดล้อมและอื่น ๆ อีกมาก สิ่งสำคัญคือความสามารถด้านการใช้ยุทธพิชัยสงครามของผู้ที่เป็นผู้นำทัพนั่นเอง

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังได้ค้นพบบทเรียนสำคัญและชัดเจนที่ได้จากการศึกษาหลายประเด็น ทั้งบทเรียนเรื่องของการแตกแยกภายในของอาณาจักรที่นำมาซึ่งความล่มสลายไปในที่สุดตั่งกรณีของกรุงล้านช้าง และกรุงกัมพูชา บทเรียนเรื่องความพยายามในการแก้ไขสถานการณ์ก่อนการเกิดสงครามด้วยการใช้การเจรจาที่แม้ว่าการเจรจาทงการทูตในประวัติศาสตร์การสงครามในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาจะมีทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว หากแต่ก็มองได้ว่าการเจรจานั้นเป็นแนวทางหนึ่งในการลดความสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นได้ บทเรียนเรื่องของความหอมหวานในอำนาจ ที่มีอยู่ทุกยุคทุกสมัย และเป็นส่วนหนึ่งในการเกิดขึ้นของสงคราม ที่มีทั้งสงครามของกลุ่มก่อนทางการเมืองไปจนถึงสงครามแย่งชิงความเป็นใหญ่เหนืออาณาจักร บทเรียนเรื่องความประมาทอันนำมาซึ่งความพินาศของอาณาจักรที่มีให้เห็นอยู่ในหลายกรณี ทั้งความประมาทของพม่าในการเข้ามาทำสงครามกับกรุงธนบุรี ที่เห็นทั้งศึกบางแก้วและศึกบางกุ้ง ความประมาทของฝ่ายธนบุรีทั้งสงครามคราวตีเมืองพิษณุโลก สงครามคราวตีเมืองเชียงใหม่ รวมถึงบทเรียนของสังคมไทยในเรื่องสำนึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวีรกรรมของวีรบุรุษที่ดูเหมือนจะเปลี่ยนแปลงไป ดังเช่นกรณีของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่เห็นได้ชัดเจนในปัจจุบันว่าทรงถูก

ปรับเปลี่ยนสถานะของพระองค์จาก “วีรกษัตริย์ในประวัติศาสตร์” สู่การเป็น “เทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งประวัติศาสตร์เหล่านี้คือบทเรียนสำคัญที่ผู้คนในสังคมควรได้เรียนรู้ เพื่อนำไปสู่สำนักต่อประวัติศาสตร์ วีรชน บรรพบุรุษ อีสรภาพ ความเป็นชาติ และที่สำคัญคือความเป็นตัวตนอันภาคภูมิ

กล่าวได้ว่า เรื่องราวของการสงคราม คือส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์มนุษยชาติที่เกิดขึ้นมาทุกยุคทุกสมัย การสู้รบเพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะย่อมมีฝ่ายหนึ่งต้องสูญเสีย การศึกษาประวัติศาสตร์การสงครามของมนุษยชาติจึงไม่ใช่การศึกษาเพียงแค่ว่าใครเป็นฝ่ายชนะและใครเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ หากแต่การศึกษาประวัติศาสตร์จะสอนให้เราได้เรียนรู้ว่า อะไรคือมูลเหตุของการเกิดขึ้นของสงคราม และที่สำคัญผลของสงครามนั้นได้สร้างความสูญเสียให้เกิดขึ้นได้อย่างไร ทั้งหลายเหล่านี้จะนำมาซึ่งบทเรียนทางประวัติศาสตร์ ให้ได้เรียนรู้และคอยย้ำเตือนว่า จงอย่าได้หวนกลับไปเป็นเช่นนั้นอีก นอกจากนี้เป้าหมายสำคัญที่ควรเกิดขึ้นจากการเรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ การสงครามที่เกิดขึ้นสมัยธนบุรีคือการมีคติความเชื่อที่ถูกต้องเหมาะสมต่อสถานะในความเป็น “วีรกษัตริย์ในประวัติศาสตร์” ของพระองค์มากกว่าการสนใจเพียงแค่การเป็นนวนิยายวีรบุรุษ อันจะนำมาซึ่งสำนักทางประวัติศาสตร์ของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์และบรรพบุรุษผู้มีคุณูปการต่อบ้านเมืองในอดีตสู่การเป็นเอกราชและบ้านเมืองที่รุ่งเรืองดังเช่นปัจจุบัน

References

- Champaphan, K. (2018). *King Tak, the trade king and Thonburi Sri Mahasamut*. Bangkok: Matichon.
- Chutinatharanon, S. (2019). *From Bang Kung to Azae WunKi: Revealing the Burma Strategy to Fight Thailand in the Thonburi Era*. Nonthaburi: Ancient City.
- Damrongrachanupab, Somdejkrumphraya. (2008). *Chronicle of the Thai Battle of Burma* (3rd ed.). Bangkok: Matichon.
- Division of history and military. (1982). *History of the Thai Army in the 200 years 1782 - 1982*. Pranakorn: Royal Thai Survey Department Printing.
- Eowsriwong, N. (2005). *Krung Tak, Phra Chao Tak and Thai history*. Bangkok: Matichon.
- Eowsriwong, N. (2007). *Thai politics in the reign of King Krung Thonburi* (9th ed.). Bangkok: Matichon.
- Kanpanit, S. (2017). Krung Tak, God Tak and Battle of Ha Tien. *The 11th documentary*, 389, 50 - 89.
- Martin Stuart-Fox, Winyaratplan, J. Translation. (2010). *Lao history*. Bangkok: Foundation for the Social Science and Humanities Textbook Project.
- Maung Htin Aung, Sumit, P. Translation. (2008). *Myanmar history* (3rd ed.). Bangkok: Foundation for the Social Science and Humanities Textbook Project.
- Mulsil, W. (2018). The Decline and Fall of Ayudhya. in *The Thai history of the Thonburi period* (1 - 14). Bangkok: Fine Arts Department.

- Phatnothai, S. (n.d.). *Visit Chaozhou. Relationship between King Taksin and King of China*. Bangkok: Printing center.
- Phondee, S. (2010). *On Thai history The reign of King Taksin*. Bangkok: Thonburi University.
- Phondee, S. (2013). *Secret legend puzzle Taksin*. Bangkok: KayJai.
- Project of dissemination of historical, religious and political events (2002). *Chao Krok Wat Pho History in the memoirs of Krom Luang Narinthevi and Royal criticism In King Chulalongkorn*. Nonthaburi: Archives.
- Rattanan (Han Jenlak), J. (1999). *Like a field in the middle of the ocean*. Bangkok: Nanmeebooks.
- Royal Chronicles of Krung Thonburi Thousand Chantanumat (Jerm), daily archives of the army Ancestor miracles And other documents*. (2008). Bangkok: Sripanya.
- Royal Chronicles of the Old City issue Luang Prasert, Edition 19*. (2004). Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat University.
- Royal chronicles Royal Handbook issue, Volume 3*. (2016). Nonthaburi: Book selection project Sukhothai Thammathirat Open University.
- Wannawong, C. (1984). *Study and Analysis of Thai and Burma War Specifically on military strategy and tactics, 1767 - 1854*. (Master of Arts degree program thesis Department of History Graduate school Chulalongkorn University).
- Wilaikaew, J. (2010). *The road to save the city of King Taksin the Great*. Academic seminar documents Thai Archives: From Krung Thonburi, Sri MahaSamut - Chanthaboon 22 - 23 July 2010.